

Libor MARTINEK

Opava

**K pojetí estetické hodnoty v díle Jana
Mukařovského a jeho následovníků
(se zvláštním zřetelem k axiologické problematice
mezitextovosti)**

V rámci strukturální koncepce axiologie chápeme hodnotu jako interakci objektivní struktury věcí s aktuálně uplatňovanou, historicky konstituovanou, společensky platnou strukturou norem. Proměna hodnoty potenciální v hodnotu aktuální, tj. realizace hodnoty, její konstituování a zakoušení v procesu vnímání a interpretace věcí předchází výsledný subjektivní prožitek a formulaci hodnoty v explicitním soudu, v hodnotícím výroku.

Pokud jde o estetickou hodnotu, platí i zde, že potenciální hodnotová struktura předmětu může být realizována v aktuálním zakoušení hodnoty pouze v aktivním procesu vnímání a interpretace předmětu při zaujetí adekvátního estetického postoje. V případě uměleckého díla nazýváme tento proces procesem konstituování estetického objektu nebo konkrétně historicky procesem konkretizace díla.

Pro strukturální estetiku není estetická hodnota ani pouhým souborem formálních „postupů”, ani nějakou zvláštní substancí, transcendentující člověka a jeho společenské bytí, nýbrž strukturální jednotou a celistvostí mimoestetických hodnot a významů díla. Estetická hodnota je způsobem organizace dynamické jednoty *estetického objektu*. Je to *kvalitativně nové* uspořádání prvků v celek v procesu recepcí díla, dynamický *děj*, z něhož se rodí výsledný smysl díla; je tedy typickou kvalitou *strukturní, transparentní*, jež ostatní hodnoty nepotla-

čuje, ale dává jim prosvítat skrze nový celek estetického objektu (Chvatík 1994, s. 35)

Pojem estetická hodnota je těsně svázán s pojmem estetická funkce. Estetickou funkci chápe Jan Mukařovský jako „aktivní vztah mezi věcí a cílem, ke kterému se této věci užívá“ (Mukařovský 1971, s. 17). Je to dynamický, aktivní aktuálně působící moment estetická. Estetická hodnota se v tomto vztahu objevuje jako cíl a výsledek estetického působení, jako shoda určité věci nebo činnosti s aktuální estetickou normou:

Hodnota je pak užitečnost předmětu k tomuto cíli. Norma je pravidlo nebo soubor pravidel, regulujících oblast jistého druhu, jisté kategorie hodnot (Mukařovský 1971, s. 17).

Pouze v této trojčlenné struktuře můžeme postihnout fenomén estetická v jeho *celistvosti* jako dynamickou jednotu tří momentů: estetické funkce (energie, působení), normy (regulativu) a hodnoty (cíle, výsledné syntézy).

Strukturalismus překonal tradiční pojetí estetiky jako nauky o krásu nebo dokonalosti nebo jako nauky o estetickém prožitku či vnímání. Pozornost strukturalistů se obrátila k *funkcím*, které dané věci a jevy v životě člověka plní. Funkce jako *vztahová* (nikoli obsahová) kvalita je závislá jak na člověku, jednajícím *subjektu*, tak také na *objektu*, který se stává pro člověka esteticky relevantním, a na *podmínkách*, za nichž se uplatňuje vnímatelův estetický postoj. Zatímco starší estetická tradice kladla důraz spíše na zvláštnost, odlišnost, popřípadě mimořádnost krásy, strukturalisté se pokoušeli postihnout veškeré bohatství souvislostí, v nichž daný předmět nabývá estetické funkce a hodnoty.

Funkční pojetí umožňuje zachytit proměnlivost, dynamičnost, energetičnost estetického přístupu ke skutečnosti. Estetická funkce se podle Mukařovského uplatňuje s různou intenzitou, za určitých podmínek vystupuje do popředí, jindy je zase téměř nezřetelná, popřípadě působí jako oscilující, proměnlivá veličina. Funkční přístup otevřel

strukturalismu možnost začlenit dílo do širokých literárních, uměleckých, kulturních, společenských i obecně lidských (antropologických) souvislostí.¹ Antropologicky dané konstanty umožňují, aby bylo dílo v různých podobách vždy znovu pocíťováno jako živá hodnota. Od estetické hodnoty pak Mukařovský odlišuje tzv. vývojovou hodnotu díla, tj. jeho příspěvek vývoji daného umění.

Český strukturalismus v estetice a v teorii umění se liší od mnoha pozdějších strukturalistických teorií především důrazem, který klade na problematiku funkcí a na člověka jako jejich živý zdroj. Eliminace lidského, subjektivního faktoru ze světa struktur je například charakteristická pro francouzského filosofa Michela Foucaulta nebo pro Luciena Goldmanna. Eliminace (decentrace) subjektu charakterizuje také badatelské postupy Barthesovy, Lacanovy a stoupenců tzv. dekonstrukce a postmoderní filozofie (Derrida, Deleuze, de Man).

Významným a uznávaným činem Jana Mukařovského je jeho sémiotické pojetí estetiky, tedy to, že jeho teorie spojuje dynamický koncept estetického hodnocení s představou literární evoluce naznačenou už Jurijem Nikolajevičem Tyňanovem.² Pojem funkce tu však

¹ Tím, že Mukařovský úvahy o specifičnosti umění začlenil do širší problematiky estetické (estetično jako zvláštní postoj ke skutečnosti), zdůraznil *antropologické* aspekty literatury a umění.

² Ruští formalisté, na něž čeští strukturalisté navázali, rovněž nedospěli k řešení otázky, jakou úlohu hraje subjekt v umění a ve vývoji kultury. V popředí jejich zájmu se ocitla také otázka vztahu literární nebo umělecké řady k ostatním řadám – k jazyku, ideologii, náboženství, vědě. Tyňanov například dospěl k velmi odstíněnému pojetí vztahu literatury k jiným oblastem kultury a společenského života, konstatoval jejich vzájemné vztahy, ale nevzal přitom v úvahu člověka jako konkrétního nositele všech těchto „řad“. Strukturalisté se nejprve museli vypořádat s koncepcí díla jako „výrazu“ tvůrčí osobnosti a když odlišili svůj přístup od psychologické nebo jiné podobné „osobnostní“ metody, mohli přistoupit k nastolení otázky, jakým způsobem se subjekt podílí na tvůrčím procesu literatury a umění. Mukařovského pojetí člověka jako bytosti povýšce mnohofunkční je v rozporu s koncepcí připisovanou Marxovi, která všechny postoje a funkce člověka vyvozuje z praktické činnosti (Grygar 1999,

není podřízen struktuře jako u některých pozdějších, zejména francouzských strukturalistů.

To otvírá více otázek a okruhů problémů, které Pražská škola pro literární vědu iniciovala. Zdá se, že do popředí v pozdějších teoretických diskurzích vystupují především dva z nich. Jednak je to svébytnost estetické funkce ve srovnání s ostatními jazykovými i specificky lidskými funkcemi. Za druhé je to „konkretizace“ jazykových znaků v uměleckém díle, v rámci dějinně strukturovaných estetických i mimoestetických norem a hodnot.

První linii rozvíjelo několik literárních vědců – s přímým odkazem na Mukařovského i bez něj –, např. Roman Jakobson v přednášce „Lingvistika a poetika“ (1969, 1995, s. 74–105) a Hans Robert Jauss v první části své knihy *Estetická zkušenost a literární hermeneutika*, kde jsou vymezeny tři základní estetické prožitky a kategorie: *Poiesis*, *aisthesis* a *katharsis*, jimž v podstatě odpovídají sféry produktivní, receptivní a komunikativní funkce (Jauss 1982) V českém, případně československém kontextu, kde mohly být strukturalistické myšlenky znovu rozvíjeny až od šedesátých let 20. století zásluhou Felixe Vodičky, Miroslava Červenky, Květoslava Chvatíka, Lubomíra Doležela, Olega Suse a dalších, se o přesnější vymezení estetické funkce pokoušel především Robert Kalivoda. Specifickou úlohu estetické funkce spatřuje v tom, že organizuje mimoestetické hodnoty, a tím vlastně umožňuje *sociální* působení díla. V tomto smyslu je to prázdňový princip, což Kalivoda dokládá citátem z Mukařovského:

Umělecké dílo se objevuje koneckonců jako skutečný soubor mimoestetických hodnot a jako nic jiného než právě tento soubor. Materiální složky uměleckého artefaktu i způsob, jakým je jich použito jako tvárných prostředků, vystupují v úloze pouhých vodičů energií představovaných mimoestetickými hodnotami. Zeptáme-li se v této chvíli, kde zůstala estetická hodnota, ukáže se, že se rozplynula v jednotlivé hodnoty mimoestetické a není vlastně ničím jiným než úhrnným pojmenováním pro dynamickou celistvost jejich vzájemných vztahů (Mukařovský 2000, s. 143).

Kalivodovo pojetí „negativity“ estetické funkce v uměleckém díle jako předpokladu *pozitivní* sociální dimenze se v mnohém přiblížilo Adornově koncepci „negativní dialektiky“ (estetika ne-identického) i rané fázi tzv. Kostnické školy (Chvatík 2000, s. 90–99). Vyvolalo však ještě na konci 60. let polemickou reakci z české strany. Milan Jankovič toto Kalivodovo pojetí odmítl v přesvědčení, že nerespektuje dostatečně Mukařovského pojetí literárního díla jako autonomního znaku, kdy estetická funkce ostatní funkce (dialekticky) ruší – což však nevede k negaci komunikativního působení díla. Podle Jankoviče estetická funkce v díle nemizí, naopak, uvádí do chodu významový pohyb, přičemž vyvstává „prezentace věcí a jejich významů“, „nová lidská perspektiva univerza“ (Jankovič 1992). O něco později Jankovič rozvedl své pojetí estetické funkce, jejíž „prázdnota“ či „průhlednost“ nespočívá v tom, že se upíná k určitému vnějšímu cíli – je to sjednocující, a přece mnohotvárná tvarová gestace, pokyn a výzva k hledání smyslu (které ovšem nemusí být naplněny) (Jankovič 1991, s. 60–71)

V podobném duchu argumentuje i zástupce Kostnické školy Karlheinz Stierle ve své studii *Co je recepcí u fikcionálních textů?*, jež vznikla přibližně v téže době jako Jankovičovy práce. Stierlův odkaz k relevantním údajům textu v literární díle, k intersubjektivnímu kódu, který vymezuje horizont interpretačních možností, můžeme najít v teoretických pracích třetí generace Pražské školy, u tzv. neostrukturalistů (vedle Jankoviče a Květoslava Chvatíka také u Miroslava Červenky).³

Zejména Květoslav Chvatík, zasvěcený vykladač i popularizátor Mukařovského díla a také pozdější editor jeho díla, rozvíjí své pojetí estetické hodnoty, kterou chápe jako moment „ustavování významu uměleckého díla, aktualizujícím zacílením člověka do dění původně

³ K bližšímu seznámení s paralelními vztahy mezi neostrukturalisty a tzv. Kost-

ustavovaného smyslu díla, přechodu tvárného systému díla ve strukturu významovou” (Chvatík 1994, s. 35).

Zatímco studie Mukařovského občas tíhly k abstraktním systematickým modelům, u neostrukturalistů stojí v popředí diskurzu konkrétně představená literární díla i poetologické otázky – jako stálá korekce teoretických konceptů. V rozpracování druhé linie pražské školy, tj. „konkretizace” jazykových znaků v literárním díle jako „artefaktu” a jako „estetického objektu”, hrál rozhodující roli Mukařovského žák Felix Vodička. Stejně jako Mukařovský vycházel Vodička ze sémiotického charakteru umění, byl ovšem svým zaměřením literární historik. Byla to zejména jeho iniciační zásluha, že teoretické teze byly v českém a slovenském strukturalismu doplněny poukazem na historické zakotvení díla.

Oba zmíněné okruhy problémů – problematiku estetické funkce i problematiku konkretizace – rozvíjejí od 60. let zmínění neostrukturalisté, kteří usilují propojit mnohdy i dnes oddělované přístupy strukturní analýzy v oblasti interpretace smyslu. To odpovídá, jak se zdá, některým intencím novější české fenomenologicky orientované filozofie, jak ji rozvíjel Jan Patočka a jeho žáci (Holý 2000, s. 73). Patočka odmítá především tradiční představu „objektivního světa”. Zdůrazňuje, že neexistuje žádný objektivní, na člověku jako pozorovateli i činném subjektu nezávislý svět. Jsoucnem není *factum*, ale *faciens*, tedy proces, dění, forma zjevování. Podobně i literární dílo nepředstavuje žádnou *a priori* danou hodnotu, která by byla prostě k dispozici a skrývala nějakou věčnou hodnotu a substanci. Rozumění totiž existuje vždy jako rozumění dějinné a proměnlivé – oproti tradiční metafyzice, akcentující to, co je opakovatelné a trvalé, je tedy východiskem představa času jako něčeho, bez čeho není možné ani jsoucnem, ani naše porozumění. Již proto nemůže být toto porozumění jen monologické, ale dialogické. Smysl se tak i při vnímání literárního textu konstituuje v procesu čtení a aktuální interpretace, na základě aktivity vnímatele – intersubjektivně platná literární interpretace by

však vždy měla být zároveň v dialogu s historicky konkrétním textem a jeho intencemi.

Oba okruhy problémů můžeme zařadit do oblasti axiologické problematiky v literární vědě. Tato problematika se netýká jen české literární vědy, ale oživený zájem o ni lze sledovat v polské literární vědě přinejmenším od 80. let dvacátého století. Zásluhou Stefana Sawického se na Katolické univerzitě v Lublinu (dále KUL) rozvíjí pozoruhodný proud axiologických výzkumů. Připomeňme, že první axiologická konference byla zorganizována Katedrou teorie literatury KUL v roce 1982, z níž vyšel sborník *O wartościowaniu w badaniach literackich* (Sawicki, Panas 1986), ve 4. sešitu „Pamiętnika Literackiego” z roku 1985 byl blok překladů věnován problematice hodnocení v literárněvědném výzkumu, v listopadu 1986 Ústav neofilologie Varšavské univerzity zorganizoval vědecký seminář (referáty ze semináře vyšly ve dvoudílném sborníku *Co badania filologiczne mówią o wartości*, sv. 1–2, Warszawa 1987). Ústav literární vědy a Ústav polské filologie Jagellonské univerzity zvolily jako téma 23. literárněvědné konference v září 1988 interpretaci a hodnocení literárního díla. Zmíněná Katedra teorie literatury KUL zorganizovala další tři axiologické konference: v roce 1989 Problematyka aksjologiczna w nauce o literaturze (stejnomený sborník referátů z konference vyšel v roce 1992 v redakci Stefana Sawického), v roce 1996 Interpretacje aksjologiczne (sborník referátů z konference vyšel v roce 1997 v redakci Władysława Panase a Andrzeje Tyszczyka), v roce 2002 Aksjologiczne aspekty teorii interpretacji (sborník referátů z konference vyšel v roce 2003 v redakci Andrzeje Tyszczyka, Edwarda Fiały a Ryszarda Zajączkowského).⁴ V souvislosti s tématem naší statě považujeme za vhodné uvést, že ve sbornících KUL se jméno Jana

⁴ Zmíněné sborníky KUL vycházejí v ediční řadě Literatura w kręgu wartości v redakci Stefana Sawického, v níž dále vyšly práce Andrzeje Tyszczyka *Estetyczne i metafizyczne aspekty aksjologii literackiej Romana Ingardena* (1993), Stefana Sawického *Wartość – Sacrum – Norwid. Studia i szkice aksjologicznoliterackie*

Mukařovského vyskytuje jen dvakrát (pominu-li ovšem vlastní příspěvek; Martinek 2003, s. 203–214). V referátu Edwarda Balcerzana *Rozmaitość jako warość w polskiej prozie* po 1956 roku, kde se autor odkazuje na Mukařovského *Studie z estetiky*, v okamžiku, kdy hovoří o rozvrstvení literatury jako procesu, který představuje odpověď slovesného umění na „gusto” (literární vkus) čtenářů. Podruhé v referátu Stanisława Dąbrowského *Logos i etos teoretyka literatury*, který je věnován polskému estetikovi Konstantymu Trocińskému a jeho úsilí o smíření intelektuálního vědomí (logu) s hodnotovým vědomím (étosem). Podle názoru Dąbrowského usiloval Mukařovský v estetice – jako o něco málo starší vrstevník Trocińského – o spojení těchto dvou postojů do neprotikladné koncepce⁵ a jako estetik byl Trocińskému podobný i domněnkou, že když myšlení literárního vědce intuitivně zachytí určitý prvek systému, rozvíjí se pak ve dvou rovinách zároveň: v první provádí mnohočetné spojování „mnohého” do „jednoho”, ve druhé hledá význam (vazbu, cíl, smysl) tohoto vytvářeného složení, přičemž tyto významy (a motivace) jsou komplikovány, ale nikoli vzájemně nahrazovány. Dąbrowski připomíná také názor Janusza Sławińského, který o Mukařovském soudil, že modifikoval původní předpoklady svých teorií nikoli proto, že je zavrhoval, ale že nad nimi stavěl další významy, jimiž je zbavoval jejich krajností a zapojoval je do nového, „resémantizujícího” celku.⁶

⁵ Stanisław Dąbrowski odkazuje v poznámce na práci W. Cesarského (1977, s. 335).

⁶ S. Dąbrowski odkazuje v poznámce na studii J. Sławińského (1970, s. 8–9). V minulých desetiletích výrazně poznamenalo světovou literární vědu studium mezitextovosti (intertextuality), ve středoevropském prostoru pak vědu polskou, jak o tom svědčí studie Michała Głowińského *O intertekstualności* (1980), Henryka Markiewicz *Odmiany intertekstualności* (1988), a slovenskou – práce Františka Mika a Antona Popoviče *Tvorba a recepcia* (společně 1978), Popoviče *Komunikačné projekty literárnej vedy* (1983) a Tibora Žilky. Studiu intertextuality se Slováci věnují intenzivně i v současnosti. Viz například: *Intertextualita v postmodernom umení*. Odpovědný redaktor T. Žilka. Nitra, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre – Ústav

V době, kdy ve světové literární vědě na sebe intertextualita strhávala pozornost, prošli kolem ní čeští literárněvědní neostrukturalisté bez podstatného zájmu, toto studium je nezaujalo ani teoreticky, ani jako metoda literárněhistorického výkladu. Poněkud jinak tomu bylo na Slovensku, kde skupina slovenských vědců inspirována myšlenkou českého badatele Jiřího Levého literární transdukce (v širokém pojetí obsahuje rozmanité jevy jako jsou literární tradice, intertextualita, vliv a mezikulturní přenos), kterou formuloval v průběhu svého výzkumu věnovaného teorii překladu, rozšířila studium literární adaptace za hranice překladu a specifikovala jeho rozličné druhy (citace, aluze, přepis do jiného literárního žánru, překlad, parodie, plagiát a jiné zdroje literární intertextuality jsou činnosti adaptace). Jejich rozlišení mezi „afirmativní” a „polemickou” adaptací je zvláště důležité, protože uvádí do teorie axiologický faktor, který je silně zapojen do transdukčních činností. Dvěma způsobům transdukce (kritické recepce a literární adaptace) se z pozice pražského neostrukturalismu věnuje také Lubomír Doležel (2000, s. 187–193).

Připomeneme-li si, že Roland Barthes hovoří o smrti autora (*Od díla k textu*, 1971), že Julia Kristevová vytvořila termín intertextovost jako náhradu za nepoužívaný termín intersubjektovost a že Michel Foucault ve svých přednáškách, u nás přeložených pod názvem *Diskurs, autor, genealogie* (1994), chápe autora jako funkci předpisující „hru rozdílů” jeho způsobům projevu, bude zřejmé, že skutečným důvodem, proč se pražský neostrukturalismus nevěnoval zkoumání vztahů mezi texty intenzivněji, je důraz kladený na „umělcovu osobnost jako na činitele, v němž se soustřeďuje iniciativa pro navázání takovýchto oplodňujících styků, a jako zdroj sémantické energie, která rozhoduje o jejich vlastní podobě a funkčnosti” (Otruba 1994, s. 8).

Jistou výjimkou byl v tomto ohledu Mojmir Otruba, který se ve své knize *Znaky a hodnoty* (1994), obracel k intertextualitě (meztetovosti) vysloveně z pozice pražského neostrukturalismu. Nikoliv však proto, aby ji ve chvíli, kdy jinde je tato záležitost již za horizontem své

problémové přitažlivosti, dodatečně konfrontoval nebo konformoval s českým strukturalismem. Ve zkoumání intertextuality Otruba nevidí cíl studia a ani nemíní jakkoli přímo navazovat na Bachtina a jeho pokračovatele. Otruba si ze všeho toho, co tak rozmanitě bylo reflektováno odborně i publicistiky, vybral pouze dva momenty: jedním byl jev sám, který nazval *mezitextovostí* a jehož podstatu spatřoval v tom, že se text nově vznikajícího díla zjevně vztahuje k jednomu textu či souboru textů svého provenienčně dřívějšího okolí, že navazuje na celek nebo na část staršího textu tím, že ho v sobě uplatňuje různě provedeným replikováním. Druhý moment vyplývá z prvního. Když text nově vznikající různým způsobem replikuje něco z literárních textů již vytvořených, existujících, dává tím markantně najevo věc, která pro literaturu platí generálně (tedy i tehdy, kdy ke zjevné mezitextové vazbě nedochází) a jejíž samozřejmá danost se nebere vždy dostatečně v potaz: *nezbytným genetickým předpokladem literatury je literatura – literatura se nutně rodí z literatury*. Nejen vazba díla na literaturu již danou, vytvořenou se stává při mezitextovosti vazbou určitě vyslovenou, mířící na určitou literární minulost a na určité literární dílo či soubor děl, ale i komponenty „staré“ jsou při mezitextovosti spíše viditelné, jsou individualizované a vymezené, jsou oproti „novým“ spíše odlišené, jsou jakoby ohraničené. To je hlavní důvod Otrubova zájmu o mezitextovost. Mezitextové vazby činí zjevným, a tudíž pro literární zkoumání i snáze operabilním to, co je latentně přítomno v každém díle a v jeho výstavbě a co obecně platí o skladbě a provenienci významotvorných a hodnototvorných elementů. Zaměřuje-li se badatel při analýze konkrétního literárního díla na zjištěnou mezitextovou vazbu, proniká do jeho struktury tak, jak odjinud není možné, a mezitextovost při literárním výzkumu funguje jako speciální nástroj či médium umožňující uchopit, nač ostatní instrumentarium nebo indikátory nejsou dostatečně citlivé. Tímto způsobem se podle Otruby vyjevuje s mezitextovostí v díle problematika jednak významová, jednak axiologická.

Chápeme-li mezitextovost jako repliku vybraných dat historicky kulturních, bereme tím v potaz také dané axiologické vybavení a fungování replikovaného textu, a to otvírá pohled vůbec *na hodnotovost a osobité axiologické dispozice* textu nově vzniklého (Otruba 1994, s. 230).

Zdá se, že Otrubova koncepce osciluje mezi širším a užším pojetím intertextuality. Chápání mezitextovosti jako obecné vlastnosti literatury jej spojuje s Kristevovou nebo Barthesem. Při svých úvahách o problému hodnot, hodnotovosti a jejich vztahu k znakovosti a mezitextovosti (s navazováním na jiný text vzniká podle něho *axiologický neklid*; Otruba 1994, s. 230) se opírá o to, že „semióza se vždy děje uvnitř oblasti hodnot a v jejich určité konfiguraci, a s každou znakovou artikulací se také artikuluje její příslušná určitá axiologie“ (Otruba 1994, s. 39, resp. 244). Pro Otrubu je komunikace, produkce řečových výtvorů (stejně jako každá jiná aktivita) tak či onak spojena s hodnocením, a proto navrhuje doplnit šest Jakobsonových jazykových funkcí o funkci hodnotící (Otruba 1994, s. 38, resp. 239). Jakobson totiž – domnívá se Otruba – nepočítal „vedle věcného sdělení také s vyjádřením hodnotového postoje“ (Otruba 1994, s. 162, resp. 241). Funkce hodnotící je podle jeho názoru stejně důležitá jako funkce referenční a proniká „spontánně do každé promluvy hned s aktem promlouvání“ (Otruba 1994, s. 162, resp. 241).

Autor tak chtěl, jak si povšiml Jiří Homoláč, zdůraznit, že již samo mluvení o něčem usouvzážňuje mluvčího s předmětem řeči, a nemůže se tedy díť mimo oblast hodnot (Homoláč 1995, s. 39). Potom by však bylo jednodušší nezavádět speciální funkci hodnotící, ale pouze konstatovat v Jakobsonových intencích, který upozorňuje na to, že „nemůžeme pojem informace omezit na poznávací aspekt jazyka“ (Jakobson 1969, s. 78), že sama reference (a to i nulová) je akt nutně spojený s hodnocením. Přesněji řečeno s vyjádřením hodnot a případně i s hodnocením, protože zřejmě všude, kde se implicitně či explicitně hodnotí, kde je hodnocení součástí sdělení, jde o vyjádření hodno-

tové orientace mluvčího, ale tu lze z promluvy vyabstrahovat (aniž by to ovšem modifikovalo jeho smysl) i tehdy, když se v ní nehodnotí.

K pochybnostem o hodnotící *funkci* přispívá i to, že hodnotíme většinou proto, abychom vyjádřili explicitně(ji) svůj postoj k vyjadřované skutečnosti nebo adresátovi, abychom někoho o něčem přesvědčili, k něčemu ho přiměli, případně s ním navázali kontakt. Jinými slovy, hodnocení není většinou účelem, ale *prostředkem*, jímž jsou uplatňovány funkce jiné. Pokud je hodnocení dominantním účelem promluvy, je – soudíme – velmi blízko tomu, co obvykle nazýváme funkcí expresivní.

Z výše řečeného mimo jiné vyplývá, že problematika hodnot, hodnocení, estetické hodnoty a estetické funkce je v české literární vědě a zejména v Pražské škole předmětem stále živým a podněcujícím k diskusi. Ukázala to také konference Literatura v literatuře, organizovaná Ústavem pro českou literaturu AV ČR ve spolupráci se Slezskou univerzitou a Slezským muzeem v Opavě, která se konala v rámci kulturního festivalu Bezručova Opava v září 1994; o rok později byl vydán sborník referátů z konference (*Literatura v literatuře* 1995). Zatím co, zdá se, polská literární věda dospěla k určité syntéze pohledů na problematiku intertextuality zejména rekapitulující studií M. Głowińskiego *O intertekstualności*, která vyšla v autorových *Sebraných spisech* (Głowiński 2000, s. 5–33) a od první verze publikované v „Pamiętniku Literackim” se liší rozsahem analyzovaného materiálu, její záběr je mnohem širší, avšak bez zohlednění jakékoli české či slovenské práce na to téma.

Polský badatel v závěru studie píše:

Intertextualita nazíraná z hlediska svého užití v jednotlivém díle se stává součinitelem interpretace, úvahy na úrovni určitého typu textů se spojuje s geneologickou problematikou nebo obecně se široce chápanými literárními formami, pokud ji analyzujeme jako prvek změn a evoluce, odhaluje svůj literárněhistorický rozměr. Na tento její aspekt nelze zapomenout, je totiž jedním z podob vztahu k literatuře minulosti, vztahu, jenž se vytváří s ohledem na potřeby, úkoly a ideály literatury v průběhu jejího vzniku. Takto chápaná intertextualita se stává dokladem širšího jevu – literární tradice. Intertextualita se stává dokladem širšího jevu – literární tradice. Nekryje se

s ní, tradice totiž obsahuje ty sféry jevů, které se nacházejí mimo doménu intertextuality. Zdá se však, že dnes nemůžeme analyzovat literární tradici, aniž bychom nebrali v úvahu tyto otázky. Intertextualita je formou tradice založená v textu, nikoli jedinou, neboť je jiná než ta, kterou Genette pojmenoval architekturností (v případě, že se text odvolává na pravidla platná v dřívější době). Je důležitou formou, takovou, kterou je třeba brát v úvahu vždy, když se analyzuje problematika tradice (Głowiński 2000, s. 33; přel. L.M.).

Nebylo naším cílem nově interpretovat pojetí estetické normy v Pražské škole, ani vyřešit diskutované problémy hodnotovosti. Chtěli jsme poukázat na některé podstatné souvislosti axiologické problematiky českého strukturalismu a polské literární vědy. V závěru upozornit na rozdíly ve stavu řešení problematiky mezitextovosti (intertextuality) v české a polské literární vědě, které by mohly vést k dalším inspirujícím pohledům, interpretačním přístupům a problémovým řešením na půdě českého neostrukturalismu.

Literatura

- C e s a r s k i W., 1977, *Zalożenia epistemologiczne estetyki strukturalnej Jana Mukařowskiego*. „Studia Estetyczne” 14.
- C e s a r s k i W., 1987, *Co badania filologiczne mówią o wartości. Materiały z sesji naukowej 17–21 listopada 1986 r.*, t. 1–2, red. A. Bogusławski et al. Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- D o l e ž e l L., 2000, *Kapitoly z dějin strukturalní poetiky*. Host, Brno.
- G ł o w i ń s k i M., 1980, *O intertekstualności*, „Pamiętnik Literacki” 78, z. 4, s. 75–100.
- G ł o w i ń s k i M., 2000, *Prace wybrane*, sv. 5: *Intertekstualność, groteska, parabola, Szkice ogólne i interpretacje*, red. R. Nycz. Universitas, Kraków.
- G r y g a r M., 1999, *Terminologický slovník českého strukturalismu*. Host, Brno.
- H o l ý J., 2000 *Pražská a Kostnická škola: mezi teorií a textem*, [in:] *Slovo. Strukturalismus*. Příběh. Pocta Květoslavu Chvatíkovi, red. J. Schneider. Aluze, resp. Katedra bohemistiky FF UP, Olomouc.
- H o l ý J., 2001, *Poznámky ke koncepcím »kostnické školy« a českého strukturalismu*, [in:] *Čtenář jako výzva. Výbor z prací kostnické školy recepční estetiky*, red. M. Sedmidubský, M. Červenka, I. Vízdalová. Host, Brno.
- H o m o l á ě J., 1995, *Intertextovost a utváření smyslu v textu*. UK, Praha.

- Chvatík K., 1994, *Strukturální estetika. Řád věcí a řád člověka*. Victoria Publishing, Praha.
- Chvatík K., 2000, *Kalivodovo pojetí české moderní kultury a její teorie*, [in:] *Historicko-filozofické dílo Roberta Kalivody*. Aluze, resp. Katedra bohemistiky FF UP, Olomouc.
- Jakobson R., 1995, *Lingvistika a poetika*, [in:] idem, *Poetická funkce*, red. Miroslav Červenka. H&H, Jinočany.
- Jankovič M., 1991, *Estetická funkce a dynamika významového sjednocení*, [in:] idem, *Nesamozřejmost smyslu*. Československý spisovatel, Praha.
- Jankovič M., 1992, *Dílo jako dění smyslu*. Pražská imaginace, Praha.
- Jauss H. R., 1982, *Ästhetische Erfahrung und literarische Hermeneutik*, Suhrkamp, Frankfurt am Main.
- Literatura v literatuře*, 1995, red. D. Hodrová. ÚČL AV ČR – Slezská univerzita, Praha–Opava.
- Martinek L., 2003, *Pojęcie wartości estetycznej w pracach Jana Mukařowskiego i jego następców*, [w:] *Wartość i sens. Aksjologiczne aspekty teorii interpretacji*, red. A. Tyszczyk, E. Fiała a R. Zajączkowski. Wydawnictwo KUL, Lublin.
- Mukařovský J., 1971, *Problémy estetické hodnoty*, [in:] idem: *Cestami poetiky a estetiky*, red. K. Chvatík a B. Svozil. Československý spisovatel, Praha.
- Mukařovský J., 2000 [1936], *Estetická funkce, norma a hodnota jako sociální fakty*, [in:] idem: *Studie I.*, red. M. Červenka a M. Jankovič, Host, Brno.
- Otruba M., 1994, *Znaky a hodnoty*. Český spisovatel, Praha.
- Sławiński J., 1970, *Jan Mukařovský: Program estetyki strukturalnej*, [w:] J. Mukařovský, *Wśród znaków i struktur. Wybór szkiców*. PWN, Warszawa.